

TERCÜME-İ HULÂSÂTÜ'T- TESÂNÎF

Hoca İmâm Hücet'ül-İslâm Muhammed İbn-i Muhammed El-Gazalî

Tercüme

Ahmed Avnî Konuk

1915

Hazırlayan

Duygu Kara-Mine Kara

2020

Önsöz

Hoca İmam Hücet'ül İslâm Muhammed İbn-i Muhammed el-Gazâlî'nin Ey Oğul! namıyla ünlenen risalesini Ahmed Avni Konuk dilimize çevirmiştir. Eser Atatürk Kitaplığında (OE_Yz_1767) demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Sayfa sayısı otuz bir (31) olup eserin sonu noksandır. Eserin sonunda yazarın intiha tarihini belirten özel notu ve imzası olmaması kaç sayfanın noksan olduğu sorununu ortaya çıkarmıştır. Ancak eserin bitimine yakın kısımlarının noksan olması muhtemeldir. Çünkü "Dua" kısmına gelinmiştir. Eser (Manâsı) yazısıyla inkıta' uğramıştır.

Eserde çeşitli nedenlerden dolayı silinmiş ya da istinsah edilirken boş bırakılmış kelimeler ve cümleler bulunmaktadır. Atatürk kitaplığında bulunan orijinal nüshasından kontrol edildiğinde oldukça iyi korunduğu ve nüshada boş olan yerlerin sonradan silinmediği, yazılırken bilhassa boş bırakıldığı izlenimi edinilmiştir. Eserin diğer kısımlarında herhangi bir yıpranma ve silinmeye rastlanılmamıştır. Boşluklarda yer alan ayet ve hadisler Arapça orijinal nüshadan eklenmiş, Türkçe kısımlar genel itibariyle tek kelimelik küçük boşluklar olup tahmin edilebilir olması nedeniyle, Avni Bey'in eserlerinde kullandığı dile riayet edilmeye çalışılarak uygun kelimelerle tamamlanmıştır. Eserin sonunda ki "Dua" kısmının da tercümesine hiç başlanmamış olması nedeniyle bu kısımda herhangi bir tamamlamaya gidilmemiş, eser Arapça duayla sona ermiştir.

Eserde herhangi bir sadeleştirme yapılmamış ve benzer kelime kullanımına gidilmemiş olup aslına uygun olarak transkript edilmiştir.

Dikkatimizden kaçan veya hatamızdan kaynaklanan, yanlış okunmuş kelimeler vb. hatalara rastlanılabilir. Bu yanlışlıklar, tesadüf edildikçe düzeltilecektir.

Bismillâhirrahmânirrahim

Elhâmdülillahi Rabbü'l-âlemîn ves-salavate ves-selâm-u alâ hayr-i halkıh-i Muhammed ve alih-i ecma'în et tayyibîn-et tâhîrin.

Ma'lûm olsun ki Hoca İmâm Hücet'ül İslam Muhammed İbn Muhammed El Gazâlî (k.s.a.) hazretlerinin mürid-i kerdâni cümlesinden birisi, senelerce onların huzurunda tahsîl edip her bir ilimden behre-i tam tahsîl eyledikten sonra yine bir gün kendi kendine tefekkür eyledi ki: Bunca sene zahmet çekip bu ilimlerden hangisinin enf'â ve mâ'îş olacağını ve kabirde mûnisliğe sezâ olacağını, hangisinin gayr-i naf'î olacağını bilmiyorum. Hangisinden ihtirâz edeyim ve tebâûd eyleyeyim. Zirâ Peygamber (s.a.v.) اللَّهُمَّ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ ya'nî “Fâide vermeyen ilimden Allaha sığınırız.” buyurmuştur. Velhâsıl birkaç vakit böyle düşündü. Nihâyet istiftâyâ hükmedip diğer birkaç mesele ile beraber Hoca İmâm Hücet'ül İslam Muhammed Gazâlî hazretlerine yazdı. Ve nasihat ve duâ niyâz edip dedi ki: Bunun cevâbını havî olan İhyâ-u Ulûm ve Kîmyâ-yı Saâdet ve Cevâhir'il Kur'an, Miyâr'il İlm ve Mizân'il Amel ve Kistâs'il Müstakîm ve Meâric'il Kuds ve Minhâc'il Âbidîn alî tasannifâtı ve onların emsâlî birçok kitapları var ise de her gün okuyup amel edilmek üzere bu zaîf bir muhtasarın talebindedir. Ona binâen Hoca İmâm hazretleri, o suâlin cevâbında o şakirde bunu yazıp gönderdi şöyle ki:

Ey oğul, ey yâr-ı muhlis, Allah Teâlâ hazretleri seni tâatine pâyidâr eylesin. Ve sevdiklerinin târikine sâlik kılsın ki nasâyih-i evvelîn ve ahirînün menşûrûnu, Muhammed Resûlullah (s.a.v.) efendimizden yazıp emr ederler. Ve O hazretten yazıp emrettikleri birçok nasihatnâmelerde ki nasâyihdan eğer sana bir şey vâsıl olmuş ise, o halde benim nasihatime ne ihtiyâcın vardır? Ve eğer ondan sana bir şey vâsıl olmamış ise o halde bana söyle ki senin tahsîlin nedir?

Ey oğul, O hazretten ehl-i âleme yazdıkları nasâyihın cümlesinden birisi bu hadîs-i şerîftir. عَلَامَةُ إِعْرَاضِ اللَّهِ تَعَالَى عَنِ الْعَبْدِ إِشْتِعَالُهُ بِمَا لَا يَنْفَعُهُ، وَإِنْ أَمْرًا ذَهَبَتْ سَاعَةٌ مِنْ عُمْرِهِ فِي غَيْرِ مَا خُلِقَ لَهُ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُهُ، لَجْدِيرٌ أَنْ تَطُولَ عَلَيْهِ حَسْرَتُهُ. وَمَنْ جَاوَزَ الْأَرْبَعِينَ وَلَمْ يَغْلِبْ خَيْرُهُ عَلَى شَرِّهِ فَلْيَتَجَهَّزْ إِلَى النَّارِ Ya'nî “Allah Teâlâ hazretlerinin kuldân yüz çevirmesinin alâmeti mâlâyâni ile iştigalîdir. Ve eğer onun ömründen bir saat yaratıldığı şeyin gayrısından yürürse elbette o kimse üzerine o geçen ömrün hasretî uzun sürer ve bir kimse kırkı geçip de hayrı şerrine gâlip olmazsa cehennem seferine hazırlanıp, işte ehl-i cihâna bu nasihat ve mevi'ze kifâyet eder.”

Ey oğul, nasihat etmek kolaydır. Güçlük onu kabul edip amel etmektir. Zîrâ nasihatın taâmı hevâperestânın dimâğında acıdır. Ve menhiyât ise mecburidir. Ale'lhusûs ulûm-u resmi, fazl u hüner-i dünyevi talebiyle meşgûl olan kimseye tâlib-i ilm zanneder ki ilm-i mücerred kendisinin vesilesi olacaktır. Ve kendisinin necâtı ve âzâdeliği tahsîl-i ilimdedir. Ve bu katî olup ilimden müstağnîdir. İşte bu i'tikâd fenâdır. Ve felâsife mezhebidir. Subhânallah el'âzîm nihâyet bu kadar hak olsun bilmez mi ki ilim tahsîl edip onunla amel ettiği vakit, onun üzerine hacet müekked olur. Ve cüzî yok mudur ki Peygamber (s.a.v.) efendimiz أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَا يَنْفَعُهُ اللَّهُ بِعِلْمِهِ ya'nî “Tahkîkân yevm-i kıyâmette nâsın azâb cihetinden eşeddi, Allah Teâlânın ilmiyle nefâlandırıldığı âlimdir.” buyurur. Meşâyihın kelâmlarında vârid

olmuştur ki azzeden birisi, Cüneyd (k.s.) hazretlerini vefâtından sonra rüyâsında görüp ona طَاحَتْ تِلْكَ الْعِبَارَاتُ وَفَنِيَتْ تِلْكَ الْإِشَارَاتُ وَمَا نَفَعْنَا إِلَّا مَا حَالِك ya'nî “Ne haldesin” dedi. Cenâb-ı Cüneyd رُكَيْعَاتُ ya'nî “İbâreler ayak altına düştü ve işaretler mahv oldu ve gece içinde kıldığımız birkaç rekâtın gayrısı fâide vermedi.” cevabını verdi.

Ey oğul, âmâlden müflis ve ahvâlden tehî ve maânîden hâlî olmamak lâzımdır. Ve yakînen bilmelidir ki ilm-i mücerred destgirlik etmez ve buna bir misâl ile ma'lûm olur. Şöyle ki: Eğer bir kimse sahraya gitse ve beraberinde on tane şimşir-i hindî bulursa ve yine böylece üzerinde iyi oklar ve yaylar veya başka silâhlar olsa ve ma-hâzâ o kimse silah ve muhârebe ehli olmasa ve ansızın âfak karşısına bir arslan çıka gelse ne dersin? O silâhlar isti'mâl olunmaksızın o arslanın şerrini o kimse def' eder mi? Yoksa etmez mi? Sen pek â'lâ bilirsin ki etmez. İşte aynıyla böylece bil ki eğer bir kimse yüz bin mesele-i ilmi bilse ve birisini işlemese o ilimden ona fâide olmaz.

(Diğer misâl) Eğer bir kimse hasta olsa ve onun hastalığı harâret ve safrada bulursa o ona iskencübinin fâidesi olduğunu ve hastalığını def' edeceğini bilse, onu yemese, onun o bilmesi hastalığını def' eder mi, yoksa etmez mi? Sen biliyorsun ki yemedikçe etmez.

شعر

کرمی دو هزار رطل همی پیمائی

تامی نخوری نباشدت شیدائی

Tercüme

Eğer ölçek ile yüz bin batman şarab ölçek
İçmedikçe sende sarhoşluk şeydâlık hasıl olmaz

İlm-i kesîr tahsîl etmek ve birçok kitab cem' eylemek ve onunla amel etmemek fâide vermez.

Ey oğul, kendini ilm-i sâlah müstaid kılıp, Hak celle ve alâ hazretlerinin rahmetine şayeste olmadıkça, rahmet-i ilahiye sana vâsıl olmaz. İşte delili Kur'an-ı Kerimden dinle, وَأَنَّ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (Necm, 53/39) ya'nî “İnsan için ancak sa'y ettiği şey vardır.”

Ey oğul, sen bu âyeti kerimenin mensûh olduğunu daima okuyup durursun.

(*¹) Bu diğer âyetler hakkında ne der ki. Hak Teâlâ buyurur: فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا (Kehf, 18/110) Ya'nî “Rabbinin likâsını recâ eden kimse ilm-i sâlah işlesin.” ve جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (Tevbe, 9/82) ya'nî “Bu ni'metler amel ettikleri sebeble mükâfâttır.” ve إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا * خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا (Kehf, 18/107-108) ya'nî “İmân edip amel-i sâlih işleyen kimseler için menzil cenâb-ı firdevsdir; onlar o

¹ (*) Müfessirîn-i kirâm, bu ayet-i kerimenin sûre-i Tûr'da vaki' بِهِمْ دُرِّيَّتُهُمْ kelâm-ı şerîfiyle mensûh olduğunu ve çünkü evlâd-ı mü'mininin, babalarının salâhıyla cennete duhûlünde ve birinin vefâtından sonra onun için duâ ve sadakânın nef' olduğunda akvâl-i kesire bulunduğunu (Mütercîm-i Fakîr).

firdevsde dâimlerdir.” ve **إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا** (Furkân, 25/70) ya'nî “Ancak tövbe edip amel işleyen kimse azâbdan halâs olur.” Ve bu hadîs-i şerîf hakkında ne derler: **بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ، وَحَجِّ الْبَيْتِ لِمَنْ** **اسْتِطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا** Ya'nî “Din-i İslâm beş şey üzerine binâ olundu. Allah'dan gayrı tapacak ma'bûd olmadığına ve Muhammed (a.s.)'in onun kulu ve resûlü olduğuna şehâdet etmek ve salâtı edâ ve zekâtı âtâ eylemek ve ramazân ayında oruç tutmak ve yola kudreti olan beytullâhı hac etmektir.” Ve **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ** ya'nî “İmân, lisân ile ikrâr, kalb ile tasdik ve erkân ile ameldir.” Ve amel-i sâlih işlemek hakkında deliller, o kadar çoktur ki sayılamaz. Eğer kul Hakk'ın rahmet-i fazlıyla değil, kendi ameliyle sâlih-i recul olur diyorum tarzında sana bir hâtıra vârid olursa, o halde sen benim sözümü anlamamışsın.

Ma'lûmun olsun ki ben öyle demiyorum. Belki diyorum ki bende, Hakk'ın fazlı keremi ve rahmeti ile cennete vâsıl olur. Ve belki kendi tâat ve ibâdeti ile Hakk'ın rahmetine müstaid ve şâyeste olmadıkça ona rahmet erişmez. Ben söylemiyorum; Hak Teâlâ söylüyor. **إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مَنِ** (Araf, 7/56) Ya'nî “Allah'ın rahmeti muhsin olanlara karîbdir.” Ve ona rahmet vâsıl olmayınca o da cennete erişemez. Ve eğer birisi derse ki, mücerred imân ile kimse cennete girer. Ben de derim ki evet, velakin onda birçok geçitler vardır; onları geçtikten ve meşakkatleri çektikten sonra girer ve girdiği vakit dahi müflis cennetlik olur.

Ey oğul, yakînen bil ki iş yapmadıkça ücret alamazsın. Benî İsrail'den birisi, birçok seneler ibâdet eder idi. Hak Teâlâ hazretleri onun hulûsunu ızhâr etmek murâd edip, sen bu mesâiyi ne yapacaksın? Zîrâ cehennemlik olacaksın, demek üzere ona bir melek gönderdi. O melek gelip o haberi tebliğ etti. Âbid cevap verip, benim işim kulluk eylemedir. Efendiliği o bilir. O melek Hazreti Hakk'a rücu' edip, ilahi sen âlim istersinde o kul ne demiştir, bilirsin dedi. Hazreti Hak'tan hitâb erişti ki o kûlum bizden îrâz etmeyip; biz dahi kerîmliğimiz ile îrâz etmeyiz.

Ey oğul, Mustafa (s.a.v.) ümmetine ne buyuruyor: **حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا** Ya'nî “Muhâsebe olunmazdan evvel nefsinizi muhâsebe ediniz. Vezn olunmazdan amâlinizi vezn ediniz.” ve emîr'il mü'minin Ali (k.v.) buyurur: **مَنْ ظَنَّ أَنَّهُ بِدُونِ الْجَهْدِ يَصِلُ فَهُوَ مُتَمَنِّ، وَمَنْ ظَنَّ أَنَّهُ بِبَدْلِ الْجَهْدِ يَصِلُ فَهُوَ مُسْتَعْنِ** Ya'nî “Kim ki bilâ sa'y cennete vâsıl olur zannetti ise, o kimse ancak mütemennîdir. Ve kim ki bezl-i cehd ile vâsıl olur zannetti ise, o kimse ancak zahmet çekicidir.” Ve Hasan Basri (r.a.) buyurur: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَطْلُبُوا الْجَنَّةَ بِلَا عَمَلٍ دَنِّبَ مِنَ الذُّنُوبِ** Ya'nî “Ameline cennet istemek günâhlardan bir günâhdır.” Diğer bir azîz buyurur: **الْحَقِيقَةُ تَرْكُ مَلَاخِظَةِ الْعَمَلِ لِاتْرَاكَ الْعَمَلِ** Ya'nî “Hakikat, ameli değil mülâhaza-i ameli terk etmektir.” Mustafa (s.a.v.) efendimiz hazretleri cümleden daha iyi ve daha latîf buyururlar: **الْكَيْسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْأَحْمَقُ مَنْ اتَّبَعَ هَوَاهُ وَتَمَنَّى عَلَى اللَّهِ تَعَالَى الْأَمَانِيَّ** Ya'nî “Zeyrek bir kimse der ki, nefesine siyâset eder ve öldükten sonra onu vakt için amel eyler ve ahmak bir kimse nefesine ve onun hevâsına tâbi' olur. Ve Allah üzerine temennî eyler.”

Ey oğul, tefekkür-ü ilm ile ve onun mütâlaasıyla birçok geceleri ihyâ etmişsen bilmem ki sonu ne olmuştur. Eğer ondan garazın dünya ve hitâm-ı dünyanın cezbi ve münâsib makâm ve emsâlin üzerine mubâhât olmuş ise vay sana, vah senin hâline! Yok eğer ihyâ-i şerîât ve din-i Muhammed-i (s.a.v.) tehzîb-i ahlâk olmuş ise yine ne mutlu sana! Bu şiiri söyleyen pek ne doğru söyledi:

شعر

سَهْرُ الْعُيُونِ لِعَيْرٍ وَجْهَكَ ضَاعَ

وَبُكَأُوهُنَّ لِعَيْرٍ فَقَدِكَ بَاطِلٌ

Tercüme: Gözlerin uykusuzluğu beyhûdedir ve senin gayrının fikdânından naşı onların ve Muhammed Resûlullah (s.a.v.) buyurur: **عَشْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ، وَأَحْبَبُ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مُفَارِقُهُ، وَاعْمَلْ مَا** Ya'nî "İsteddiğin kadar yaşa, muhakkak ölücüsün ve neyi istersen sev muhakkak ayrılıcsın ve istediğin şeyi işle muhakkak onunla mücâzât olunursun." İlm-i kelâm lehn ve divâdin ve iş'âr ve nücûm ve nehv ve sarf ve sâirenin tahsîlinden sana tasnî' ömürden gayrı ne fâide vardır. Ve ne hâsıldır. İsa (a.s.)'ın İncil-i Şerîfinde okumuştur ki mevtâyı tâbuta koydukları vakitten tâ kabre erişinceye kadar kendinin kendiliği ile ondan kırk suâl sorar. Evvel ki odur ki: **عَبْدِي طَهَّرْتَ مَنْظَرَ الْخَلْقِ سِنِينَ وَمَا طَهَّرْتَ مَنْظِرِي سَاعَةً** Ya'nî "Ey kulum senelerce halkın nazargâhını tathîr ettin, acabâ bir saatçik olsun benim nazargâhımı tathîr ettin mi?"

Ey oğul, senin her gün bu nidâ-i kesir **مَا تَصْنَعُ لِعَيْرِي وَأَنْتَ مَحْفُوفٌ بِخَيْرِي** ya'nî "Ve senin etrâfın hayr ile kuşatılmış velakin sen sağırlıktan işitmiyorsun."

Ey oğul, amelsiz ilm divâneliktir. Ve amelsiz ilm bigâneliktir. Bugün seni şer'den men' etmeyen ve tâate sevk eylemeyen ilm, yarın dahî cehennemden men' etmez. Ve eğer bugün amel etmeyen ve ömrü güzeşte ki telâfi eylemez isek mahşer gününde Hak Teâlâ hazretlerinin kelâm-ı münifi vechle **فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا** (Secde, 32/12) "Bizi îade eyle yâ Rab, tâ ki amel-i sâlih işleyelim." dersin. Denilir ki tâ ki ey ahmak sen oradan geliyorsun.

Ey oğul, ulû himmeti nefsinî kemâle erdirmeğe, hezimetî, mevt hususunda nefis u tene vermek lâzımdır. Zîrâ menzilgâhı tâ kabristâna kadardır. O menzilgâhda olan tâife, ne vakit onların nezdine gideceksin diye lahza bilahza sana müntazırdılar. Sâkın ki azıksız gitmeyesin. Sadık-ı Ekber (r.a.) buyurur: **هَذِهِ الْأَجْسَادُ قَفْصُ الطُّيُورِ أَوْ إصْطَبِيلُ الدَّوَابِّ** Ya'nî "Cesedler birtakım kuşların kafesi ve hayvanların ahırındır." Kendi kendine tefekkür et ki, sen bunların hangisindensin. Eğer murgân-ı aşiyândan isen irciî tablının sadâsını işittiğin vakit uçup pek âli olan bir makâma konarsın. Nitekîm buyrulmuştur: **إِهْتَرَّ عَرْشُ الرَّحْمَنِ مِنْ مَوْتِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ** Ya'nî "Said İbn Muaz (r.a.) mevtiyle arş-ı rahman titredi." Ve eğer el'iyâzü-billah Hak Teâlâ'nın **أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ** (Araf, 7/179) ya'nî "Onlar hayvanlar gibidir. Belki daha şaşkındır." ayeti kerimesinde buyrulduğu üzere, hayvanlardan isen yakînen seferin zâviyeden hâviyeyedir. Menkûldur ki bir gün Hasan Basri hazretlerinin eline içmesi için soğuk su şerbeti verdiler. Kadehi aldığı vakit bir âh çekip bihod oldu. Kendine geldikde kadeh elinden düştü. Sana ne oldu dediler. Buyurdu ki: **ذَكَرْتُ أُمَّنِيَّةَ أَهْلِ النَّارِ حِينَ يَقُولُونَ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ: أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا** Ya'nî "Ehli nârın ehli cennete bize biraz su ifâza ediniz." Dediklerini müşâhede eyledim.

Ey oğul, eğer senin için ilm-i mücerred kâfi olaydı ve amele hâcet olmaya idi. **هَلْ مِنْ** سَائِلٍ؟ **هَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ** nidâsı beyhude olurdu. Zîrâ hadîs-i sahîhde şerefvârid olmuştur ki, gece yarısı geçip halk hâb-ı istirahatata daldıkda, "Tâib var mıdır, sâil var mıdır, müstağfir var mıdır?" diye bizzât nidâ buyurur. Seher vakitlerinde "hel min sâil" nidâsı onun içindir ki Hak Teâlâ hazretleri buyurur: **كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ** (Zâriyât 51/17-18)

Ya'nî “Onların gecelerde uykuları az idi ve seherlerde istiğfâr ederler idi.” Menkûldur ki bir gün ashâb-ı kirâmdan bir cemâat Resûlullah (s.a.v.) efendimizin huzûr-u şerîflerinde Abdulah İbn Ömer İbn'ül Hattâb'ı hayr ile zikr ettiler. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz نِعْمَ الرَّجُلُ يَعْمُرُ اللَّيْلَ بِالصَّلَاةِ هُوَ لَوْ كَانَ يُصَلِّي بِاللَّيْلِ Ya'nî “Eğer o geceleyin namaz kıla idi ne güzel adamdır” buyurdular. Resûlallah (s.a.v.) ashâbdan birisine buyurdular ki: لَا تُكْثِرُ النَّوْمَ بِاللَّيْلِ فَإِنَّ كَثْرَةَ النَّوْمِ بِاللَّيْلِ تَدْعُ صَاحِبَهُ Ya'nî “Geceleyin çok uyku uyuma zîrâ gece kesret-i nevm, sahibini yevm-i kıyâmette fakir kılar.”

Ey oğul, Hak Teâlâ وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ (İsrâ, 17/79) ya'nî “Geceleyin teheccüd namazı kıl ki senin için nâfile olsun.” kavli emrdir. وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ (Zâriyât 51/18) Ya'nî “Onlar seherlerde istiğfâr ederler.” kavli şükürdür. وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ (Âli İmrân, 3/18) Ya'nî “Seherlerde müstâğfir olanlar” kavli zikirdir. Peygamber (a.s.v.) buyururlar ki: ثَلَاثَةٌ يَا نَبِيَّ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: صَوْتُ الدِّيَكِ، وَصَوْتُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ، وَصَوْتُ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى خَلَقَ رِيحًا Ya'nî “Allah Teâlâ üç sadâyı sever, horozun sadâsını ve Kur'an okuyan kimsenin sadâsını ve seher vakitlerinde istiğfâr edenlerin sadâsını.” Sufyân-ı Nuri (r.a.) buyurur: يَا نَبِيَّ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى خَلَقَ رِيحًا تَهْبُ بِالْأَسْحَارِ تَحْمِلُ الْأَذْكَارَ وَالْإِسْتِغْفَارَ إِلَى الْمَلِكِ الْجَبَّارِ Ya'nî “Tahkîkan Hak Teâlâ'nın seher vakitlerinde esen bir rüzgârı vardır ki zikri ve istiğfârı yüklenip Meliki Cebbâra götürür.” Ve bu kelam dahi onundur. إِذَا كَانَ أَوَّلُ اللَّيْلِ، يُنَادِي مُنَادٍ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ: أَلَا لِيَقُمَ الْعَابِدُونَ. فَيَقُومُونَ وَيُصَلُّونَ. مَا شَاءَ اللَّهُ. ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ فِي شَطْرِ اللَّيْلِ: أَلَا لِيَقُمَ الْقَائِمُونَ. فَيَقُومُونَ وَيُصَلُّونَ إِلَى السَّحَرِ. فَإِذَا كَانَ السَّحَرُ نَادَى مُنَادٍ: أَلَا يَا نَبِيَّ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى خَلَقَ رِيحًا تَهْبُ بِالْأَسْحَارِ تَحْمِلُ الْأَذْكَارَ وَالْإِسْتِغْفَارَ إِلَى الْمَلِكِ الْجَبَّارِ Ya'nî “Gece ibtidâsı olduğu vakit, arşın altından bir münâdi nidâ edip der ki, âgâhlık olsun ki âbidler kıyâm etsinler ve binâenaleyh âbidler kalkıp murâd-ı ilahî kadar namaz kılarlar. Bâde gece yarısında bir münâdi nidâ edip der ki, âgâhlık olsun ki mutîyan ve ehl-i münâcât kıyâm etsinler. Binâenaleyh kalkıp seher vaktine kadar namaz kılarlar ve seher vakti oldukda bir münâdi nidâ edip der ki, âgâhlık olsun ki taleb-i maârifet edenler kalsınlar. Kalkıp istiğfâr ederler. Fecr tulû' ettiği vakit bir münâdi nidâ edip der ki, âgâhlık olsun ki gâfiller kıyâm etsinler. İmdi ölümler kabirlerinden intişârî gibi yataklarından kalkarlar.”

Ey oğul, vasâyâyı Lokman'da vârid olmuştur ki, oğluna vasiyet edip, لَا يَكُونَنَّ الدِّيَكُ يَا نَبِيَّ، لَيْكُونَنَّ الدِّيَكُ ya'nî “Ey oğulcuğum! Horozun senden daha zeyrek olması lâyük değıldir. Şöyle ki o seherlerde nidâ etsinde sen uykuda olasın.” der idi. Ve bu kelâmı ne hoş ve ne münâsib söylemiştir.

شعر

لَقَدْ هَتَفْتُ فِي جُنْحِ لَيْلِ حَمَامَةٍ
عَلَى فَنَنِ وَهَنَا وَإِنِّي لَنَائِمٌ
كَذَبْتُ، وَبَيْتِ اللَّهِ، لَوْ كُنْتُ عَاشِقًا
لَمَا سَبَقْتَنِي بِالْبُكَاءِ الْحَمَائِمِ
وَأَزَعَمَ أَنِّي هَانِمٌ ذُو صَبَابَةٍ
لِرَبِّي، فَلَا أَبْكِي وَتَبْكِي الْبِهَانِمِ

Tercüme: Gece vakti kumru, şâhsâr üzerinde hazîn hazîn öttü! Hâlbûki ben uyumuş idim, yalan söyledim. Beyt'ullaha kasem ederim ki eğer bir âşık ola idim ağlamada kumrular beni geçemez idi. Ve ben Rabbimin âşk-ı kesret-i vâlih ve hayran olduğumu zu'm ederim; hâlbûki hayvanat ağlarda ben ağlamam.

Ey oğul, hulâsa-i nasîhat o dur ki, muhakkak surette tâat ve ibâdet nedir ve hangisidir bilesin. İbâdet! O emr ve nevâhide hem kavî ve hem de fiil ile şarî' salavât'ullah aleyhi ve âlâ ve sellem Hazretlerine mutâbaâtdır. Ya'nî yapacağın ve yapmayacağın ve söyleyeceğin ve söylemeyeceğin şeydir. Eğer ibâdet sûreti caiz olan bir fiil işlesen ve hâlbûki emr ile yapmasan namaz, oruç bile olsa o ibâdet olmaz. Belki isyân olur. Görmez misin ki bayram günlerinde ve eyyam-ı teşrîkte bir kimse oruç tutsa âsi olur. Ma-hâzâ ibâdet sûretini hâizdir. Velakin emr ile işlemediğinden âsi olur. Ve kezâ eğer bir kimse evkât-ı mekrûhâda veya mevâzi-i mağsûbede namaz kılsa her ne kadar ibâdet sûretinde ise de günâhkâr olur. Zîrâ emr ile işlemez. Ve eğer bir kimse kendi menkûhâsıyla mûlaâbe eylese, her ne kadar la'b sûreti varsa da onunla me'curdur. Zîrâ bu mûlaâbe emr iledir. Binâenaleyh ma'lûm olsun ki ibâdet emri tutmaktır. Yoksa mücerred namaz ve oruç değildir. Çünkü namaz ve oruç dahi emr ile olduğu vakit ibâdetdir.

İmdi ey oğul, ahvâl ve akvâlin emr ile olmalı, ya'nî muvâfık-ı şerîat bulunmalı; zîrâ halkın ilm ve ameli Mustafa (s.a.v.) fetevâsı olmaksızın dalâlettir. Ve Hak Teâlâ'dan uzaklığa sebebidir. İşte bu sebebden dolaydır ki Peygamber (a.s.v.) amâl-i sâbıkayı mensûh kıldı. Binâenaleyh emirsiz söylememek lâzımdır. Ve râh-ı Hakk'a tahsîl etmiş olduğun ilm ve kezâ şath u tâmât ve türrehât-ı sufîyâne-i resmi eylemeyeceğini müteyakkîn olmalı. İcâb eder belki bu yolu mücâhedât ile kat' etmek mümkündür. Ve hevâ u şehvet ve arzuyu nefis, mücâhedât kılıcıyla eksilebilir. Tâmât ve türrehât ile değil, ince sözler ile ömrünü evkât-ı târik içinde uçurmak makbûl değildir. Talâkatlı bir lisân ve şehvet ve gaflete bağlanmış bir gönül şekâvet alâmetidir. Hevâ ve nefis yed-i şerîat altında mücâhedât ile makhûr olmadıkça gönül envâr-ı maârifet ile diri olmaz.

Ey oğul, sormuş olduğun birkaç meselenin bazısını söylemek ve yazmak ile hiç olmaz. Eğer ona vâsıl olur isen, bilirsin. Vâsıl olmaz isen bilmezsin. Onu bilmek muhayyelâtandır. Zîrâ bunlar zevktir. Ve zevki olan her bir şeyi söylemek ve yazılmak ile hiç olmaz. Eğer bir kimse tatlılığı ve acılığını söylemek ve yazmak ile ifâde etmek istese elbette mümkün olmaz.

Ey oğul, eğer bir innîn lezzet-i mücâmeyi bilen bir kimseye mektup yazıp lezzet-i mücâmenin ne olduğunu suâl etse, o kimse cevabında bu zevkidir, eğer tadar isen bilirsin ve yoksa söz ile ve tahrîr ile ifâde hiç olmaz, diye yazacaktır.

Ey oğul, işte suâllerinin bazısı böyledir. Ma-hâzâ söylenip yazılabilecek kadarını İhyâ'u Ulûm ile tasannufât-ı sâiremizde söyşemişizdir. Oraya mürâcaat et. Velakin burada işâret olunan bir şey var, rah-ı Hak sâliklerine vâcib olan şey nedir? diye suâl etmişsin. Ma'lûmun olsun ki, vâcib olan şeyin evvelkisi itikâd-ı paktdır. Şöyle ki onda hiçbir bidât bulunmamalı. İkincisi; tövbe-i nasuhdur ki artık mâsiyete rücû' etmemeli. Üçüncüsü; hükmî râzı etmektir. Şöyle ki, hiçbir mahlûkun onda hakkı kalmamalı. Dördüncüsü; emr-i Hakkı ifâ ve nehyden ictinâb edecek kadar ilm-i şerîat tahsîlidir ve ilm-i şerîatdan, bundan ziyâdesi o kimseye vâcib değildir. Ve diğer ilimlerden dahî halâs u necâta sebep olacak kadar biline. Ve bu söz bana bir hikâye ile ma'lûm olur. Hikâye-i şebâh sırasında menkûldur ki, Şibli (r.a.)

buyurmuştur: “Dört yüz üstâda hizmet ettim ve onların nezdinde dört bin hadîs okudum ve o hadîslerden bir hadîs ihtiyâr edip amel eyledim. Ve diğerlerini terk ettim. Zîrâ bu bir hadîsi teemmül eyledim. Halâs ve necâtımı onda gördüm ve ilm-i evvelin ve ahirini onda münderic gördüm. O hadîs-i şerîf budur: **إِعْمَلْ لِدُنْيَاكَ بِقَدْرِ مَقَامِكَ فِيهَا، وَاعْمَلْ لِآخِرَتِكَ بِقَدْرِ بَقَائِكَ فِيهَا، وَاعْمَلْ لِلَّهِ بِقَدْرِ حَاجَتِكَ إِلَيْهِ** Ya’nî “Dünyan için orada ikâmetin kadar amel et ve âhiretin için orada bekân kadar amel et ve Allah için ona ihtiyâcın kadar amel et ve nâr için ona sabrın kadar amel et”.

Ey oğul, bundan sana mâ’lûm oldu ki, senin için ilm-i kesîre hâcet yoktur. Ve ilm-i kesîr tahsîlini furûz-u iyândan değil, furûz-u kifâyedir. Ve sana yakîn husûlü için buna teemmül et: Menkûldur ki Hâtîm-i Esam, Şakîk-i Belhi (r.a.) hazretlerinin mürîdlerinden ve şâkirdlerinden idi. Hazreti Şakîk bir gün ona dedi: Cenâb-ı Hâtîm, ne kadar müddetten beri sen benim sohbetimdesin?

Cenâb-ı Hâtîm — Otuz üç sene.

Hazret-i Şakîk — Bu müddet zarfında ne ilim tahsîl ettin?

Cenâb-ı Hâtîm — Sekiz fâide istihsâl ettim ve ilmden bu sekiz fâidenin gayrı bir şey hâsıl eylemedim.

Hazret-i Şakîk — İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn. Ey Hâtîm, ben ömrümün cümlesini senin uğrunda sarf ettim. Sen ise benden bu fâidelerin gayrı ilm tahsîl etmedin öyle mi?

Cenâb-ı Hâtîm — Ey Şeyh, eğer doğrusunu istersen işte bu dediğimdir ve tahsîlim budur. Ve bundan ziyâde seni de tahsîl etmek istemem; zîrâ iki cihânda halâsımın bu sekiz fâideden hâsıl olacağına yakînîm vardır. Ve bundan ziyâdesi benim işime yaramaz.

Hazret-i Şakîk — Gel bakalım, söyle ki o sekiz fâide nedir?

Cenâb-ı Hâtîm — Birinci fâide odur ki; halk-ı cihâna nazar ettim, gördüm ki her birisi bir mahbûb u ma’şûku ihtiyâr etmiştir. O mahbûb u ma’şûkların bazısı kabrin kenarına ve bazısı da maraz-ı fevtine kadar onunla beraberdir. Ondan sonra geri dönerler ve hiç birisi mezara girmezler ve onun mûnisi olmazlar. Böyle olunca düşündüm kabirde mûnis ve refîk olacak bir mahbûb kazanayım dedim. Vaktâki onun amel-i sâlih olduğunu gördüm, bende onu ihtiyâr ettim. Mezarda refîk ve mûnis olmak için kendime onu mahbûb ittihâz ettim.

Hazret-i Şakîk — Âferîn ey Hâtîm, iyi yaptın ve iyi söyledin.

Cenâb-ı Hâtîm — İkinci fâide odur ki; vaktâki halk-ı cihâna nazar ettim. Cümlesini nefis u hevâya tâbi’ gördüm ve bu âyet-i kerimeyi düşündüm. **وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ** (Naziât, 79/40-41) Ya’nî “Ve amma Rabbinin makâmına havf edip nefsi hevâdan nehy eden kimseye tahkîkân cennet câyî sukûnettir.” Yakînen bildim ki Kur’an Hak’dır. Bedeni olan nefsin hilâfına amel ettim ve mücâhedâta hâzırlandım ve onu mücâhede târikiyle vaz’ ettim. Âkıbet tâat-i Hak’da sukûnet buldum.

Hazret-i Şakîk — Bârekallah aleyk.

Cenâb-ı Hâtîm — Üçüncü fâide odur ki; vaktâki halk-ı cihâna nazar ettim, her biri bir say’ u gayret u renc çekip bu hutâm-ı dünyadan bir şeycik hâsıl etmiş ve onunla şâd ve hürrem olmuştur. **مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ** (Nahl, 16/96) Ya’nî “Sizin indinizde olan şey biter. Hakk’ın indinde olan şey ise bâkidir.” Böyle olunca bu kadar senelik kazandığım mahsûlümü

Hak yoluna koydum. Ve fakr ile bezl ettim. Ve Hak Teâlâ'ya ismârladım. Tâ ki onun hazretinde bâki ola ve benim âhireti bulmak kılâvuzum buluna.

Hazret-i Şakîk — İyi söyledin.

Cenâb-ı Hâtîm — Dördüncü fâide odur ki; halk-ı cihana nazar ettim gördüm ki, bir tâife insanlığın şerefi ve izzeti kendilerinin izzeti kesret-i aşâir ve ekârib ile olduğunu zan ve onunla iftihâr ve mubâhât eylerler. Ve bir tâife dahî, şeref ve izzeti insaniyi kesret-i mâl ve evlâd-u iyâl edip onunla iftihâr eylerler ve bazıları dahi insanlığın şerefi ve izzeti gazabda ve vurup öldürmekte ve kan dökmekte olduğunu zan ve onunla iftihâr ederler. Ben ise bu âyete nazar ettim ki Hak Teâlâ buyurur: **إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ** (Hucurât, 49/13) Ya'nî “Allah indinde ekrem olanınız en ziyâde takvâ sâhibi bulunanınızdır.” Bildim ki Kur'an Hak'dır. Ve halkın bu zanları hatadır. Binâenaleyh Hak nezdinde ekremlilik için takvâyı ihtiyâr eyledim.

Hazret-i Şakîk — Âferin ey Hâtîm.

Cenâb-ı Hâtîm — Beşinci fâide odur ki; vaktâki halk-ı cihâna nazar ettim, bir tâife gördüm ki yek diğeri zem ederler. Dikkat ettim. Bu halk câh ve ilm ile birbirlerine olan hasedlerinden nâşi olduğunu gördüm. Ve böyle olunca bu âyete nazar ettim ki Hak Teâlâ buyurur: **نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا** (Zuhrûf, 43/32) Ya'nî “Biz onların miyânında ki ma'îşetlerini hayat-ı dünyada taksîm ettik.” Bildim ki bu taksîm ezelde vaki' olmuştur. Ve bunda kimsenin ihtiyârı yoktur. Binâenaleyh hiçbir mahlûka hased etmedim. Ve Hak Teâlâ'nın kısmetine râzı oldum. Ve ehl-i cihân ile sulh ettim.

Hazret-i Şakîk — Ey Hâtîm çok iyi yaptın.

Cenâb-ı Hâtîm — Altıncı fâide odur ki; vaktaki halk-ı cihâna nazar ettim gördüm ki, yekdiğeri karşı bir sebep ve garazdan nâşi adâvet ederler. Bu âyete nazar ettim ki Hak Teâlâ buyurur: **إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا** (Fâtır, 35/6) Ya'nî “Tahkîkan şeytân size düşmandır. İmdi onu düşman ittihâz ediniz.” Bildim ki Kur'an Hak'dır. Ve şeytân ile ona tâbi' olanların gayrısını düşman ittihâz etmemek lâzımdır. Böyle olunca şeytânı düşman tuttum ve onun emrine itâat etmedim, Hakk'a ibâdet ettim. Ve onu ta'zîm eyledim. Ve bildim ki sırât-ı müstakîm budur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de buyrulmuştur: **أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا** **الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ** (Yâsîn, 36/60-61) Ya'nî “Ey benî âdem, şeytâna tapmayınız, o size açık düşmandır diye size beyân etmedi mi ve bana itâat ediniz ki işte sırât-ı müstakîm budur.”

Hazret-i Şakîk — Ey Hâtîm iyi söyledin.

Cenâb-ı Hâtîm — Yedinci fâide odur ki; vaktâki halk-ı cihâna nazar ettim, gördüm ki her bir kimse kuvvet ve maâş talebindedir ve sa'y-ı belîğ ederler. Bu sebepten nâşi harâma ve şübehâte sarılmışlar ve kendilerini hor ve zelîl etmişlerdir. Ben dahî bu âyet-i kerimeye nazar ettim ki Hak Teâlâ buyurur: **وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا** (Hûd, 11/6) Ya'nî “Yeryüzünde yürür bir canlı hayvan yoktur illâ onun rızkî Allah üzerinedir.” Bildim ki ben yeryüzünde yürüyen canlı hayvanlardan birisiyim. Binâenaleyh Hak ile meşgûl oldum ve bildim ki Hak mâdem ki tekeffül etmiştir. Benim rızkım bana vâsıl olur.

Hazret-i Şakîk — Ey Hâtîm iyi söyledin.

Cenâb-ı Hâtîm — Sekizinci fâide odur ki; bu halk-ı cihâna nazar ettim, her biri bir kimseye ve bir şeye itimât etmiştir. Kimi mal ve mülke, kimi hurufat ve san'ata, kimi kendi gibi bir

mahlûka itimât eylemiştir. Bende bu âyeti teemmül ettim ki Hak Teâlâ buyurur: **وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ** (Talâk, 65/3) Ya'nî “Kim ki Allah’a tevekkül ederse O ona kifâyet eder.” Hak azze ve celle hazretlerine tevekkül ettim. **وهو حسبي و نعم الوكيل** Ya'nî “O bana kâfi ve ne güzel.”

Hazret-i Şakîk — Ey Hâtim iyi söyledin. Allah seni muvaffak eylesin ki ben Tevrât ve İncil ve Zebûr ve Kur’an’a nazar eyledim. Bu dört kitap, bu sekiz fâide üzerine mütedâirdir. Ve her kim bu sekiz fâide üzerine amel ederse bu dört kitap ile amel etmiş olur. Ve bu hikâyeden senin için ilm-i kesire ihtiyâç olmadığı ma'lûm oldu. Şimdi söze rücu' edelim ve sâlik-i râh-ı Hakk'a vacîb olan şeyi tamamen söyleyelim.

Beşincisi: Rehnumâlık edecek ve ahlâk-ı zemimeyi kaldırıp onun yerine ahlâk-ı hamide vaz' eyleyecek mürebbi ve mürşid bir pîr lâzımdır. Terbiyenin ma'nâsı budur ki; mesela bir rençber elini terbiye eder ve ekin arasında çıkan otları koparıp atar ve eğer tarlada taş ve moloz olursa koparıp atar. Ve tarladan te'bid eyler. Ve ekinin beslenip iyi çıkması için hâriçten su verir. Böyle olunca elbette sâlike de bir pîr-i mürebbîden gayrı çare yoktur. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri peygamberân (a.s.)'ı halka delil olup râh-ı Hakk'ı göstermeleri için gönderdi. Vaktâki Hz. Mustafa (a.s.v.) efendimiz dünyadan rihlet buyurdu; nâibleri kıyâmete kadar halka delil olmak için onun makâmına geçti. Binâenaleyh sâlik-i rah için bir pîr zarûridir. Ve pîrin şartı odur ki âlim ola. Fakat her bir âlim pîrliğe lâyık değildir. Belki bu işe ehliyet kendinde birkaç alâmet bulunan kimseye mahsûsdur. Biz sana ondan bazılarını söyleyelim. Tâ ki her hayrân ve şaşkın bu davâyı etmesin.

- Öyle bir kimsede hubb-i câh ve hubb-i mâl olmamalı.
- Mütâbaatı müteselsilen tâ Resûlallah (s.a.v.) hazretlerine kadar vâsıl olan bir şahs-ı binâya mütâbaatı bulunmalı.
- Ve az yemek ve az uyumak ve az söylemek ve çok namaz kılmak ve çok sadaka vermek ve çok oruç tutmak gibi her bir nevi' riyâzâtı çekmiş olmalı ve sabır, şükür, tevekkül, yakîn, tumânînet, sehâvet, kanâat, emânet, bezl-i mâl, hilm, tevâzu, dânilik, sıdk-ı vakâr-ı hayâ, sükûn u teenni ve bunların emsali hüsn-ü ahlâk onun sîreti olmuş olmalı.
- Ve Muhammed Mustafa (s.a.v.) efendimizin nurlarından bir nur iktibâs etmiş olmalı.
- Ve kibir, buhl, hased, hıkd, hırs, tûl-i emel, hıffet ve acûlluk gibi ahlâk-ı zemîmeden pâk olmuş bulunmalı.
- Ve mütekellifât ve müte'assibânın ilmiden müstağni olmalı. Şöyle ki; Muhammed (s.a.v.) efendimizin ilminden gayrı hiçbir kimsenin ilmine muhtâç bulunmamalı.

İşte pîrân-ı tarîkatın alâmetlerinden bazısı zikr olundu. Böyle bir kimseye iktidâ etmek tarîk-i sevâbdır. Velakin böyle bir pîr nâdir bulunabilir. Zîrâ zamanımızda bi ma'nâ müddeiler peydâ olmuşlar ve lehv u lağva dâvet etmişlerdir. Ve birçok mülhidlerde şerîate muhâlefetle pîrlik davâsına kalkmışlardır. Pîran-ı tarîkat ise köşelerde gizli kalmışlardır ve kim ki bu gösterilmiş olan bazı alâmetleri bir kimsede görürse onun pîran-ı tarîkatden olduğunu bilsin. Eğer bir kimse böyle bir pîrî bulur ve o da onu kabûl ederse o pîrî zâhir ve bâtında muhterem tutmalıdır. İhtirâm-ı zâhir budur ki, onun söylediği bir meselede hata ettiğini zannetse bile inkâr ve hüccet ikâme ederek onunla mücâdele etmesin. Ve pîrin huzurunda hodnümâlık ile seccâdesini yaymamalıdır. İmâmet müstesnâdır. Namazdan fâriğ olunca seccâdesini devşirmelidir. Ve huzur-u pîrde bulunduğu ve pîr her ne ile hükm ederse kadri yettiği kadar onu icrâ etmeli ve onun ve başkasının önünde secde etmemeli. Zîrâ küfürdür. Ve şerîate

muhâlefet etmemeli. Çünkü o ilhâd olur. Ve şerîate muhâlefet eden veya onu revâ gören her bir pîr zındıktır. İhtirâm-ı bâtn dahî budur ki, zâhirde ne varsa bâtında dahi hem kavlı ve hem de fiil ile onu münkir olmamalıdır. Aksi halde münâfıklık olur. Ve eğer yapamazsa içi dışına muvâfık oluncaya kadar sohbeti terk etmelidir.

Altıncısı: Siyâset-i nefis muzavviriyettir. Ve o da sui karînden ihtirâz ettiği vakit semîr olur. Bu sebeble ins ve cin şeytânlarının dest-i tasarrufu onun velâyeti dilinden kısalır ve onun (nâr-ı) şeytâniyeti kalkar.

Yedincisi: Her halde fakrî, gınâ üzerine ihtiyâr etmelidir. Zîrâ bu yolda asıl olan muhabbet dünyadan gönlü fâriğ kılmaktır. Çünkü esbâb-ı dünyeviye ile beraber muhabbet-i dünyadan halâs olmak pek az mümkün olabilir. Binâenaleyh esbâb-ı dünyeviye'nin terki gönlün muhabbet-i dünyadan fâriğ olması içindir. İşte Hak yolunda sülûk eden kimseye vâcib olan bu yedi şeydir.

Birde tasavvuf nedir diye sormuşsun. Ma'lûm olsun ki tasavvuf iki şeydir. Birisi Hak Teâlâ ile sıdk, diğeri halk ile iyiliktir. Her kim Hakk'a karşı doğru fiilli ve halka karşı iyi huylu ve mütehammil ise, o kimse sûfidir ve Hak ile sıdk odur ki, hatta nefsinin onun emrine fedâ edesin ve halk ile iyi huyluluk odur ki, murâd-ı nefsinin kimseye takdîm etmeye. Ve belki eğer onun murâdı şer'e muhâlefete geçit verse o kimse sûfî değildir. Eğer tasavvuf davâsı ederse müdde-î kezzâbdır.

Ve yine (bendelik) nedir diye sormuşsun. Ma'lûm olsun ki bendelik üç şeydir. Birincisi; emr-i şerîatî muhâfaza etmek. İkincisi; Hak Teâlâ'nın kazâ ve kaderine ve kısmetine râzı olmak. Üçüncüsü; nefsinin ihtiyârını ve arzûsunu terk edip Hakk'ın ihtiyâr ve murâdıyla hoşnûd olmaktır.

Ve yine (tevekkül) nedir diye sormuşsun. Ma'lûm olsun ki tevekkül; Hak Teâlâ'nın ettiği vaâdleri mevsûk tanımaktır. Ya'nî itikâd edesin ki sana her ne kısmet etmiş ise, cihân onun def'îyle meşgul olsa da sana vâsıl olur. Ve sana her ne kısmet etmemiş ise, senin ve cihânda olanların cehd ve sa'yi ile sana vâsıl olmaz.

Ve yine (ihlâs) nedir? diye sormuşsun. Bil ki ihlâs, ef'âlinin cümlesi Hak Teâlâ için olmak ve o işlediğin işlerde halkı teemmül etmemektir. Ve gönlün halkın medhine meyl etmemek ve halkın zemminden mağmûm olmamalı. Bil ki riyâ, halkı büyük tutmaktan mütevellid olur. Ve riyânın ilacı odur ki, halkı sahr-ı kudret göresin ve onları cemâdât gibi tasavvur edesin. Ya'nî nasıl ki cemâdâtın kudreti ve irâdesi yok ise ve bir rahat u renc irâs edemez ise cümle halâyıkı da öyle bilesin tâ ki riyâdan halâs olasın. Zîrâ sen halkı kâdir ve mürîd bilince, senden muhlisî olmaz.

Ey oğul, bâki suâllerinin bazısı kütüb u tasânnifimizde mestûrdur. Evrad-ı taharrî et ve onun bazısına cevab yazmak harâmıdır. Sen bildiğini işle, bildiğin sana mekşûf olur.

Ey oğul, bundan sonra sana her ne müşkül vaki' olursa, zebândelik gayrisiyle benden suâl etme. Zîrâ Hak Teâlâ buyurur: **وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ** (Hucurât, 49/5) Ya'nî "Eğer onlar senin hurûcuna kadar sabr edip nidâ etmeseler idi; onlar için hayırlı idi." Hızır (a.s.)'in nasîhatini kabul et ki Hak Teâlâ buyurur: **فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا** (Kehf, 18/70) Ya'nî "Ben onun hakîkatini sana zikr ve beyân edinceye kadar sen bana bir şeyden suâl etme." Sen te'cil etme, vakti gelince muhakkak söylerler ve gösterirler. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: **سَأْرِيكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ** (Enbiyâ, 21/37) Ya'nî "Size ayâtımı göstereceğim, imdi isti'câl etmeyiniz." Sen vaktinden evvel sorma. Zîrâ eğer vâsıl olursan muhakkak

görürsün velakin yakînen bil ki gitmedikçe vâsıl olmaz ve görmezsin. Nitekiîm Hak Teâlâ buyurur: **أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا** (Fâtır, 35/44) Ya'nî "Acaba yeryüzünde seyr etmezler mi ki baksınlar."

Ey oğul, eğer Hak yoluna girer isen her bir menzilde acâib görürsün. Can telef et ki, can telef etmeksizin bir iş zuhura gelmez. Zünnûn Mısırî (r.a.) şâkirdlerinden birisi hoş buyurmuştur: **إِنْ قَدَرْتَ عَلَىٰ بَذْلِ الرُّوحِ فَتَعَالَ، وَإِلَّا فَلَا تَشْتَغَلْ بِتُرَاهَاتِ الصُّوفِيَّةِ وَالْقَالَ** Ya'nî "Eğer bezl-i cana müfted isen gel ve yoksa sûfîyenin türrehâtı ve kâli ile iştiğal etme."

Ey oğul, kısa söz; sana sekiz şey ile nasîhat edeyim. Dördü yapmamaya ve dördü dahi yapmaya lâyıktır. Tâ ki ilmin yevm-i kıyâmette sana hasım olup aleyhine hüccet olmaya. Ve işlememeye lâyıık olana gelince: Biri budur ki, kudretin yettikçe münâzara etme. Ve her bir kimse ile meselede münâzara hâdis olursa hüccet ikâme etme. Zîrâ onun afâtı ziyâdedir. Ve onun zararı nef'inden daha çoktur. Çünkü riyâ, hıkd, hased, kibr, adâvet, mubâhât ve bunların gayrı bilcümle ahlâk-ı zemimenin menba'ıdır. İmdi eğer seninle bir diğeri arasında bir mesele vaki' olursa ve sen dahi Hak olan şeyin âşikâr olmasını ister isen o meselede bu niyetle sa'y etmen câizdir. Bu niyeti sıdkî için iki alâmet vardır. Bilmen lâzımdır. Biri odur ki Hakk'ın gerek senin lisânınla ve gerek Hakk'ın lisânıyla mekşûf olması arasında fark görmeyesin. İkincisi odur ki, tenhâda bahsetmeye muhabbet edesin. Melâi nâsda değil, ama bir meselede birisiyle bahsedesin. Ve bilesin ki Hak senin elindedir. O ise inâd eder. Sâkın ki ona muhabbet ikâme etmeyesin. Ve sözü terk edesin. Yoksa haşîne müntehî olur. Ve fâide hâsıl olmaz ve burada bir fâide söyleyeyim. Bil ki şekli şeblerden sormak, illeti ve hastalığı tabîbe arz etmek ve cevab vermek dahî tabîbin bu hastalığa şifâda sa'y etmesi gibidir. Ve yakînen bil ki câhiller hastalardır. Ve ulemâ da tabîblerdir. Ve âlim-i nâkıs tabîbliğe lâyıık değildir. Âlim-i kâmil hastalığa tabîblik eder. Zîrâ hastada iyilik ümîdi olup olmadığını anlar. Ama maraz galib olup ilâç kabul etmeyen bir de tabîbin ustalığı onunla meşğûl olmaması ve vaktini zâyî' etmesidir. Şimdi bil ki cahil hastalığı dört nevi' üzeredir. Onlardan üçü ilâç pezîr değildir. Bunlardan ilâç pezîr olmayanın birisi olan suâl eden kimsenin suâl ve i'tirâzı hasedden ola. Hâlbûki hased, ilâç kabûl etmeyen bir hastalıktır. Bil ki ona vermek istediğın cevap her ne kadar iyi ve vâzih olursa onun hiddeti daha ziyâde olup sana münkir bulunur. Ve daha ziyâde adâvet eder ve bu cevap onun hasedini daha ziyâde işğâl eyler. Artık onun cevabı ile meşğûl olmamak lâzımdır. Ve ne güzel söylenmiştir.

شعر

كُلُّ الْعَدَاوَةِ قَدْ تُرْجَىٰ إِزَالَتُهَا
إِلَّا عَدَاوَةَ مَنْ عَادَاكَ عَنْ حَسَدٍ

Tercüme: Her bir adâvetin izâlesi rehâ ve ümîd olunur. Ancak hasedden dolayı sana adâvet eden kimsenin izâle-i adâveti melûl değildir. Binâenaleyh onun tedbiri, o kimseyi o hastalığıyla terk edip ondan i'râz etmektir. Nitekiîm Hak Teâlâ buyurur: **فَاعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن** فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن (Necm, 53/29) Ya'nî "Bizim zikrimizden yüz çevirenden i'râz et ve o ancak hayatı dünyayı ister." Ve hasûd her ne yapar ve her ne söyler ise kendi harmanına ateş-i oddur. Nitekiîm hadîsi şerîfte buyrulur: **الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطْبَ** Ya'nî "Ateş odunu yediği gibi hased, hasenâtı ekl eder."

İkinci nevi' budur ki: O kimsenin illeti hâmakatdan olur. Bu da ilâç kabûl etmez. Nitekim İsa (a.s.) buyurmuştur ki “Ben ölüyü diriltmekten âciz olmadım; fakat ahmakta islâhından âciz oldum.” Bu da öyle bir kimsedir ki iki üç gün tahsîl-i ilim ile meşgûl olup, ulûm-u aklıye asla şürû' etmemiş bulunur. Ondan sonra dahi bütün ömrünü ulûm-u şerîf-i aklıye sarf etmiş olan âlimlere i'tirâz eder. Ve bu kadarcık olsun bilmez ki o âlim-i azîzde ettiği i'tirâz kendinde cehl u nâ-dânîşdendir. Zîrâ âlim ondan daha iyi bilir. Eğer bu kadarcığını düşünmezse, hâmakat ve nâ-dânîşdendir. Artık ondan dahi i'râz etmeli. Ve ona cevâb vermekle meşgûl olmamalı.

Üçüncü nevi' o kimsedir ki müstersiddir. Ona berk-i kelâmından anlamadığını, kendi fehminin kusûrûna haml etmez ve sorduğunu istifâde için sorar velakin yüksek suâl sorar. Hâlbûki onun fehmi onun haklılığını idrâkden kâsırdır. Onun cevabıyla da meşgûl olmak lâzımdır. Zîrâ (s.a.v.) Efendimiz hadîs-i şerîflerinde نَحْنُ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أُمِرْنَا أَنْ نُكَلِّمَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عَقُولِهِمْ ya'nî “Biz zümre-i enbiyâ, nâsa akılları mikdârınca söylemekle emr olunduk” buyururlar. Ya'nî biz nâsa anlayacakları şeyi söyleriz. Dinlemeye tâkat getiremeyecekleri şeyi' söylemeyiz demektir.

Dördüncü nevi' odur ki müstersid olmakla berâber zeyrek, fehm u âkil olur. Ya'nî gazab ve şehvet ve hased ve hubb-u mâl ve câha mağlûb olmayıp doğruların talebidir. Ve ettiği suâli hatâ ve kusûr bulmak için etmez. Bu hasta ilâç kabûl eder. Eğer onun cevabıyla meşgûl olur isen lâyıktır. Belki vâcibdir.

İkincisi odur ki: Vâ'zlık ve müzekkerlikten ihzâz edesin, meğer ki söylediğin şeyi evvelâ kendin işlemiş olduğunu bilesin. Ve İsa (a.s.)'a hitâben vârid olan kelâmı teemmül eylesin ki Hak Teâlâ buyurmuştur: يَا ابْنَ مَرْيَمَ عِظْ نَفْسَكَ فَإِنَّ اتَّعَظْتَ فِعِظِ النَّاسَ وَإِلَّا فَاسْتَحْ مِنْ رَبِّكَ Ya'nî “Ey Meryem'in oğlu, nefesine va'z eyle; eğer va'zı kabûl ederse, nâsa va'z eyle ve yoksa benden utan.” Eğer bu amele mübtelâ olur isen iki şeyden ihtirâz et.

Birisi, kelâmda bir tâkım ibârât ve işârât ve şath u tâmât ve iş'âr u ebyât ile tekellûf etmekten; zîrâ Hak Teâlâ tekellûf edenleri sevmez. Tekellûf, haddi tecâvüz edince, bâtın harâblığına ve gönül gafletine delâlet eyler. Çünkü tezekkürün manâsı, musîbet-i ahireti anmak ve ömrü kendisine de Hak Teâlâ hazretlerinin hizmetinde taksîr vuku'nu ve imânı selâmete isâl için yolda ki geçitleri ve melek'il mevtin kabzâsındaki hâli ve münker ve nekîrin suâline cevab i'tâsını ve kıyâmeti ve onun mukizlarını ve hesâbda ki münâkaşayı ve mîzânı ve mürûr-u sıratı ve kıyâmetin sâir ahvâlini ve nârı ve onun mesâilini teemmül etmektir. İşte buna tezkîr derler. Halkı bunlardan agâh etmeli ve onların gözünü kendi nefislerinin kusûr ve ayıbına açmalı ki bu ateşler ve musibetlerin te'sîri meclisde bu zânların gönlüne vârid olsun ve kudretleri yettiği kadar telâfi-i mâfât etsinler ve özr dilesinler ve tâatle geçmemiş olan ömürlerine nedâmet eylesinler. İşte bu söylenenlerin cümlesine va'z derler. Meselâ seylâb, hânenin kapısına kadar gelir ve hâneyi kapıp götürmesi ve çocuğu ve çoluğu gark etmesi havfi var ve sâhib-i hâne dahi “elhazer elhazer ey ehl-i hâne seylab geldi kaçınız” diye bağıyor. O kimse o hâl içinde kelâmını bir tâkım tekellûf ile ve ibârât-ı murassa'i mecma'a ile ve işârât ile söylemez. İşte halka va'z etmenin misâli budur. Ve diğeri dahi, va'z esnâsında senin meclisinde na'ra vurmalarına ve hây u hûy eylemelerine ve elbiselerini çâk etmelerine ve herkes tarafından hoş va'z ediyor hoş bir meclisdir denilmesi için, meclise aşûb ve teşvir ve şî'b ilkâ etmelerine gönül vermeyesin ve ona merbût olmayasın. Zîrâ bunlara meyl etmek ve halkın bu sözlerini hoş görmek gafletten mütevellid olur. Belki halkı dünyadan ahirete ve ma'siyetten tâate ve gafletten bidâriye ve gurûrdan takvâya da'vet kaydında olasın. Ve belki

takvâ ve ibâdet ilminden söz söyleyesin ve bak ki onlar Hak Teâlâ hazretlerinin rehâ'i şerîfi hilâfında olarak neye müteveccihdirler ve onların kıble-i dilleri şeri' Mustafa (s.a.v.) efendimize muhâlefet olarak ne der? A'mâl ve ahlâk-ı seyyieden onlara hangisi gâlib olduğuna nazar et. Ve onları onlardan çevir. Ve her kime havf galib ise recâ ve ümîde da'vet et. Ve recâ ve ümîd gâlib olan kimseleri de havfa da'vet kıl. Ol vecihle ki meclisten kalktıkları vakit sıfat-ı zemîmeden zâhîren ve bâtînen bir şey kalmamış olsun ve sıfat-ı hamîdeye mütebeddil olmuş bulunsun ve tâatte kâhil-i vefât olanlar, râgıb ve harîs olsunlar ve ma'siyette harîs ve habr-ı imtikâr olanlar, havf ve hirâse düşsünler. Böyle olmayan ve böyle takrîr olunmayan her bir va'z, hem söyleyene ve hem de dinleyene hep vebâldir. Belki söyleyen halkı bölen, azdırıp kanlarını döken ve onları ebediyen helâk eden bir gûl, bir şeytândır. Ve halkın onlardan kaçmaları vâcibdir. Zîrâ onların ikâ' ettikleri fesâdı, hiçbir şeytân yapamaz. Ve onu kürsiden indirip def' etmek kudreti olan kimseler üzerine vâcib ve lâzımdır. Zîrâ emr-i ma'rûf ve nehyi münkir cümlesindedir.

Üçüncüsü odur ki; hiçbir pâdişâhın ve emîrin ziyâretine gitmeyesin ve onlarla muhâlâta ve mücâlese etmeyesin. Belki onları görmeyesin bile. Zîrâ görmenin ve onlarla muhâlâtanın âfeti çoktur. Ve eğer onları görmeye mübtelâ oldun ise, onların meddâhlığını ve senâkarlığını terk et. Eğer onlar seni görmeye gelirler ise, yine böyle yap. **لَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَغْضَبُ إِذَا مُدِحَ الْفَاسِقُ**. Ya'nî "Zîrâ Allah Teâlâ, fâsık ve zâlim medh olunduğu vakit gazab eder ve her kim ki bir zâlim için ömrünün uzunluğu ile duâ ederse Allah Teâlâ arzında isyân olunmaya muhabbet eder."

Dördüncüsü odur ki; sana verdikleri helâl olduğunu bilsen bile onlardan hiçbir şey kabûl etmeyesin, zîrâ onların malına tama' etmek dinin sebab-i fesâdı olur. Ve ondan ve onlar tarafına meddâhına, muhâbât u mürâ'ât ve onların zulmüne ve fisk u fücûruna muvafakat mütevellid olur. Ve bunların cümlesi helâk-ı dindir. Ve ondan mütevellid olan muhâdaratın en küçüğü odur ki, onlara muhabbet edersin. Ve her kim birini severse onun ömrünün uzun olmasını ister. Ve onun, ömrünün uzun olmasını isteyince zâlimin ve harâbi-i âlimin imtidâdını istemiş olur. Sâkın sâkın ki şeytân senin yolunu vurmasın. Ve seni yoldan azdırmasın. Ve kendi torbasına koymasın. Nitekim şeytân sana derki: "Ümerânın altınlarını al, fukarâya ver ve miskinlerin rahatını temîn et! Sarf ettiğin vakit bir hayra sarf eyle bu daha evladır." Binâenaleyh altınları alır ve sarf ettiği vakit fisk u fücûra sarf eyler; zîrâ şeytân bu tarîk ile birçok halkın kanını dökmüştür. Ve bunun afâtı çoktur. Ve Kitab-ı İhyâda bahs ettik. Oraya mürâca't et.

Ey oğul, işlememeye lâayık olan bu dört şeyden ihticâb et. İşlemeye lâayık olan şeyi gelince o da dörttür. İfâ etmek lâzımdır.

Birincisi odur ki: Hak Teâlâ ile senin aranda ki her muâmelede öyle ol ki eğer o muâmeleyi senin kölen işlese makbûl ve câiz ad edip incitmeyesin ve gazab eylemeyesin ve kölenden senin hakkında sâdır olup beğenmediğin her şeyi Hak Teâlâ'nın ubûdiyetinde senden sâdır olduğu vakit beğenmeyesin ma-hâzâ benden hakîkatte senin benden değildir. Belki paran ile satın aldığındır. Hâlbûki sen, Hak Teâlâ'nın bende-i hakîkisisin. Zîrâ sen onun mahlûkusun; o senin Hâlik'indir.

İkincisi odur ki; seninle halk arasındaki muâmele de öyle olsun ki senin onlara yaptığın muâmeleyi eğer onlar sana yapsalar makbûl ve câiz edesin ve ondan incinmeyesin. Nitekim hadîs-i şerîfde buyurulmuştur. **لَا يَكْمُلُ إِيمَانُ عَبْدٍ حَتَّى يُحِبَّ لِسَائِرِ النَّاسِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ**. Ya'nî "Kendi nefsi için sevdiği şeyi sâir nas içinde sevmedikçe abdin imâni kâmil olmaz."

Üçüncüsü oldur ki; mütâla'î ilm ediyorsan, bir ilm olmalı ve bir ilm okumalısın ki eğer bilfarz bir haftalık ömrün bâki kaldığını bilsen bile onunla meşgûl olursun. Ve bu ma'lûmdur ki bir haftadan ziyâde ömrün kalmamış olduğunu bilsen; nehv, sarf u tıb ve bunların emsâli ilm ile meşgûl olmazsın. Zîrâ bunlar, senin feryâdına yetişmeyeceğini bilirsin. Belki gönlünün murâkebesine ve sıfâtının ma'rifetine meşgûl olursun. Ve onu alâikten ve ahlâk-ı zemimeden pâk edersin ve kendini muhabbet-i Hak ve ahlâk-ı hasene ile muttasıf kıalarsın ve ibâdetle meşgûl olursun.

Ey oğul, bir söz dinle ve o sözde hakîkatle düşün ve amele getir ki mutlaka halâs ve necât bulasın. Eğer sana haber verseler ve deseler ki gelecek hafta sultân senin ziyâretine gelecektir. Bilirim ki sen o hafta içinde, elbise ve sâireden sultânın nazarı mûna'tıf olacağını bildiğin her ne olursa onu latîf ve müzeyyen ve iyi kılmaktan gayrı hiçbir şeyle meşgûl olmazsın. Şimdi düşün, bil ki ben sana evvelden ahire kadar sen âkilsin ve âkile işâret kâfidir diyorum. Resûl (a.s.v.) efendimiz hadîs-i şerîflerinde buyuruyorlar ki: **إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صَوْرَتِكُمْ وَلَا إِلَى أَعْمَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَنِيَّاتِكُمْ** Ya'nî "Tahkîkan Allah Teâlâ sizin sûretlerinize ve amellerinize bakmaz, velakin kalblerinize ve niyetlerinize nazar eder." Ve eğer ilm-i dil ahvâlini bilmek ister isen, Kitâb-ı İhyâ'ya ve sâir tasnîfâtımıza mürâca't et. Ve bu müslümânların kâffesine karz-ı ayndır. Ve ulûm-u sâire farz-ı kifâyedir. Ancak Hak Teâlâ hazretlerinin emrini ifâ edeceğin mikdârı tahsîl etmelisin.

Dördüncüsü odur ki; iyâlin için, mâl-ı dünyadan bir senelik ihtiyâçtan fazlasını tertîb etmeyesin. Nitekim Hz. Muhammed (a.s.v.) efendimiz ezvâc-ı mutahharâtı için **لَلَّهِمَّ اجْعَلْ قُوَّتَ آلِي** buyurmuş ve bu sûretle muâmele eyledi; fakat her bir hücre için bir senelik ma'âş tertîb buyurmaz idi. Belki kuvvet-i yakînleri olmayanlar için böyle yaparlardı idi.

Ey oğul, işte bu fasılda istediğin şeyi yazdım. Cümlesi ile amel etmelisin ve o miyânda **مُكْتَزَّاسِنَا بِبِزِي تَرْكِ تَمَيَّسِنَا** muktezâsınca bizi terk etmeyesin. Taleb etmiş olduğun duâlara gelince; ahâdis-i sahîhada kesîran şerefvârid olmuştur. Oradan hıfz edesin. Tarîk-i ehl elinde böyle duâlar çoktur. O mahalden taleb et ve bu duâyı da ale'ddevam oku. Ale'lhusus namâzlardan sonra, işte o duâ dahi budur:

اللهم اني اسالك من العمة تمامها، ومن العصمة دوامها، ومن الرحمة شمولها، ومن العافية حصولها، ومن العيش ارغده، ومن العمر اسعده، ومن الاحسان اتمه، و من الانعام اعمه، ومن الفضل اعذبه، ومن اللطف اقربه، ومن العمل اصلحه، ومن العلم النفعه، ومن الرزق اوسعه اللهم كن لنا و لاتكن علينا، اللهم اختم بالسعادة اجالنا، وحقق بالزيادة امالنا، و اقرن بالعافية غدونا واصالنا، واجعل الى رحمتك مصيرنا ومالنا، واصبب سجال عفوك على ذنوبنا، ومن علينا باصلاح عيوبنا، واجعل التقوى زادنا، وفي دينك اجتهادنا، وعليك توكلنا و اعتمادنا آهنا شبتنا على نهج الاستقامة، واعذنا في الدنيا من موجبات الندامة يوم القيامة، و خفف عنا ثقل الاوزار، وارزقنا عيشة الابرار، و اكنفنا واصرف عنا شر الاشرار، واعتق رقابنا ورقاب آبائنا و اخواننا، و امها تنا من النار و يعزیز ياغفار، يا كريم يا ستار، يا علیم، يا جبار برحمتك يا ارحم الراحمين و صلى الله على سيدنا محمد وآله و صحبه اجمعين، والحمد لله رب العالمين، آمين.

SÖZLÜK

A

Acûl: Aceleci.

Adâvet: Husumet, düşmanlık. Kin. Garaz.

Âfaki: Âfaka ait, dış dünyaya ait, maddî alem ile ilgili.

Akvâl: Kaviller, sözler.

Ale'lhusûs: Hele, özellikle, en çok.

Aşâir: Aşiretler. Kabileler.

Aşûb: Karıştırmacı, karıştıran manalarına gelir ve birleşik kelimeler yapılır.

Azze: Aziz, kadri yüce, şerefi büyük.

B

Behre: Pay, nasip, hisse.

Belîğ: Meramını tamamen, noksansız ve güzel sözlerle anlatmaya muktedir olan.

Berk: Şimşek.

Bezl: Bol bol verme, saçma.

Bidâr: Uyanık, uyumayan, uykusuz.

Bidât: İslam Dinin Hz. Muhammed zamanında sonra ortaya çıkan değişik yargılar ve ilkeler. Sonradan çıkarılan adetler.

Bihod: Kendiliksiz, kendinden geçmiş; baygın.

Buhl: Bahillik, eli dar olma, cimrilik, tamahkarlık, pntilik.

C

Câh: Makam, mevki, itibar.

Cây: Yer, makam, mevki.

Cehd: Çalışma, çabalama, gayret.

Cezb: Kendine çekme, çekme, çekilme

Ç

Çâk: Yırtık, yarık.

D

Dânâ: Bilen, bilici, arif, bilgin.

Divâdin: Divitler.

Duhul: Dahil olma, girme.

E

Ebyât: Beyitler.

Ef'âl: Fiiller, işler.

Ekârib: Akrabalar. Yakın hısımlar.

Elhazer: Sakın! Sakınınız!

Enf'â: En nafi, en faydalı.

Envâr: Nurlar.

Erkân: Rükünler; direkler, sütunlar, esaslar; nüfuzlu kimseler.

Eşedd: En şiddetli, en kuvvetli.

Eyyamı teşrîk: Kurban Bayramının birinci gününden sonraki diğer üç güne verilen isimdir. Zilhiccenin 11, 12 ve 13'üncü günleridir.

Ezvâc: Zevceler.

F

Fâriğ: Boş kalan, işini bitiren, vazgeçen.

Fâsık: Fısk eden; günah işleyen, kötülük eden.

Fecr: Tan yerinin ağarması. Şafak. Sabah vakti, güneş doğmadan evvel şarkta hasıl olan kızılılık.

Fehm: Anlayış, idrak, anlama.

Fetevâ: Fetvalar.

Fıkdân: Bulunmama, yokluk, kıtlık.

Fısk u fücûr: Allah'a isyan içinde olmak, günah işlemek.

Firdevs: Cennet, cennet bahçesi.

Furûz: Farzlar.

G

Gınâ: Zenginlik; muhtaç olmama, nağme.

Gûl: Tenhalarda ve karanlıkta korkutan, insanın gözü önünde beliren ürkütücü hayal, hortlak, karakoncolos. Ahmak, safdil, bön.

H

Hâb: Uyku.

Habr: Bilgin, kavrayışı yüksek, zeki. İsrail oğullarından gelen bilge kişi. Yahudi hahamı.

Halâs: Bir yerden, bir şeyden kurtulma, kurtuluş.

Halâyık: Mahluklar, yaratıklar.

Hâmakat: Aptallık.

Hamide: Övülmeye değer, beğenilen, övülen.

Harîs: Hırslı; düşkün, çok istekli.

Hasene: İyilik, iyi hal.

Hasud: Hasetçi; çekemeyen, kıskanç.

Haşîn: Kırıcı, sert, katı.

Havf: Korku.

Havî: İhtiva eden.

Hevâperest: Sadece gayr-ı meşru lezzet ve hevesinin peşinde. Cenab-ı Hakk'ı, dinin emirlerini unutmuş, nefsine şiddetle muhabbet eden. Nefsine tapınır derecede Haktan gafil.

Hıkd: Kin tutma. Öç almak için fırsat bekleme.

Hîffet: Hafiflik, hoppalık.

Hilm: Yavaşlık, yumuşaklık.

Hirâs: Ürkme. Korku, korkma.

Hodnümâ: Gösteriş meraklısı.

Hub: Sevgi.

Hurûc: Çıkma. Dışarı çıkma, çıkış.

Hurufat: Harfler.

Hutâm: Kuru ot, çerçöp.

Hüccet: Burhan, delil, senet.

Hürrem: Şen şakrak, sevinçli.

İ

İ'râz: Yüz çevirme, sakınma.

İbtidâ: Başlama, başlangıç, öncelik.

İfâza: Taşacak derecede doldurma, feyz verme, feyizlendirme.

İhtirâm: Hürmet, saygı.

İhtirâz: Çekinme, sakınma.

İhzâz: Rahatlandırmak. Haz duymak. Nasıpli olmak. Bahtlı.

İkrâr: Tasdik etme, kabul etme, doğrulama; evet deme.

İktibâs: Ödünç alma, alıntı yapma, alma.

İktidâ: Uyuma, tabi olma, birinin hareketlerini aynen uygulama.

İlhâd: Dinden çıkmak. Dinsizlik. Dinden dönmek. Allahın varlığına, birliğine inanmamak. İmansızlık.

İmtidâd: Uzama, uzun görme.

İmtikâr: Oyuna kanma, aldanma.

İnnîn: Kısır, iktidarsız.

İntişâr: Yayımlama, neşretme.

İrâs: Sebep olma, verme.

Îrâz: Yüz çevirme, sakınma.

İrcû: Bana dön!

İsâl: Ulaştırma.

İskencübin, sirkencubin: Sirkeli bal şerbeti.

İsti'câl: Acele etme.

İsti'mâl: Kullanma, kullanılma.

İstiftâ: Fetva istemek.

İstiğfâr: Tövbe etme, avf dileme.

İstihsâl: Çıkarma, elde etme, hasıl etme.

İş'âr: Yazı ile bildirme.

İttihâz: Edinmek. Kabullenmek. Kabul etmek.

İyâl: Bir adamın üzerine nafakasını vermek vacip olan, kendilerini geçindirdiği kimseler.

İyân: Ayan.

K

Kâffe: Bütün, hep, cümle.

Kâhil: Hareketi ağır, gayretsiz, tenbel; durgun, orta yaşlı, erişkin.

Kâl: Söz.

Karz: Ödünç verme, ödünç alma.

Kasem: Yemin, yemin etme.

Kâsır: Kısa, az.

Kesîr: Çok.

L

La'b: Oyun.

Lağv: Saçma, boşuna ve hiçbir şekilde kişinin hayattaki amacına ulaşmasında yararı olmayan.

Lehv: Memnu, malayani. Günahlı eğlence.

Likâ: Mürekkep hokkalarına konulan ham ipek. Kavuşmak. Rast gelip buluşmak. Görüşmek. Yalnız görüşmek.

M

Ma'îşet: Yaşama, geçinme.

Ma'siyet: İtaatsizlik, günah, isyan.

Ma'sûk: Sevilen, âşık olunan.

Mağmûm: Gamlı, kederli üzüntülü.

Mağsûb: Gasbolunmuş, zorla ele geçirilmiş.

Ma-hâzâ: Böyle olmakla birlikte. Bununla birlikte

Mahbûb: Sevilmiş, sevilen, sevgili.

Makhûr: Kahra uğramış, bozguna uğramış, gazaba uğramış.

Me'cur: Ecirlenmiş, ecir kazanmış.

Meâric: Mi'raclar. Merdivenler. Çıkılacak yerler.

Mecma: Mi'raclar. Merdivenler. Çıkılacak yerler.

Meddâhlık: Meddah sanatı.

Mekr: Bozgunculuk için gizli gizli çaba harcamak, plan yapmak, tuzak kurmak.

Mekşûf: Keşfolunmuş, meydana çıkarılmış. Açık. Belli.

Melâ: Doluluk, topluluk.

Melûl: Usanmış, bıkmış, bezmiş; mahzun, üzülmüş.

Menhiyât: Yasaklar.

Mensûh: Nesh olunmuş, hükmü kaldırılmış.

Menşur: Neşr olunmuş, yayılmış.

Merbût: Rabt olunmuş, bağlanmış, bağlı, bitişik, ekli.

Meşakkat: Sıkıntılar.

Mevâzi: Mevziler.

Mevi'ze: Nasihat verme, vaaz, öğüt.

Mevsuk: Belgeye dayanan, doğru, doğruluğuna güvenilen sağlam.

Muzavvir: Yalancı, sahtekâr, yalandan senet v.s. uyduran, dolandırıcı.

Minhâc: Meslek. Yol. Açık ve belli yol.

Miyân: Ara, orta. Aralık, mesafe.

Miyâr: Ölçüt, ölçü.

Mizân: Terazî, tartı.

Mubâhât: Yapılmasında dince sakıncası olmayanlar.

Muhâdarat: Akılda tutulanlar. Edebi sohbetler.

Muhâlâta: İç içe girme, karışma. Geçinip gitme, anlaşma.

Muhayyelât: Muhayyel olan şeyler, hayalden hasıl olan şeyler.

Mukiz: Uyandıran, ikaz eden.

Mûnis: Ünsiyet edilen, kendisinde ünsiyet bulunan, alışılan.

Murâkebe: Gözetme ve gözaltında bulundurma, kendi iç âlemini kontrol etme.

Murassa: Kıymetli taşlarla bezenmiş.

Murgân: Kuşlar.

Mutâbaât: Karşılıklı anlaşma. Uyuma tabi olma. Bir şeye uyup muvafakat etme.

Mutahhar: Tathir edilmiş, temizlenmiş, temiz.

Mutîyan: Baş eğen, dinleyen, itaat eden kimseler. Tâbi olan birinin hükmü altında bulunan kimseler.

Muttasîf: İttisaf eden, vasıflanan, sıfatlanan.

Mücâhedât: Mücahedeler, çalışmalar, gayretler.

Mücâlese: Birlikte oturma, beraber bulunma.

Mücâme: Cima etme.

Mücâzât: Karşılık verme, ceza verme.

Mücerred: Tecrit edilmiş, soyulmuş, karışık olmayan; soyut, tek, yalnız.

Müddeî: İddia eden, davacı.

Müddeî kezzâb: Yalan iddia veya davada bulunan. (Yalancı şeyhler içinde kullanılır.)

Müekked: Tekid olunmuş, sağlamlaştırılmış.

Müfted: Bedeli ödenerek azad edilen.

Mûlaâbe: Oynayıp eğlenme. Oynaşma.

Mülâhaza: İyice düşünme, inceleme, göz önünde bulundurma.

Mülhid: Dinsiz, imansız.

Mûna'tıf: Atf edilen, yönelen, yönelmiş.

Mûnâdi: Nida eden, seslenen; dellal müezzin.

Münderic: Derc olunmuş, içinde yer alan.

Münif: Yüksek, ulu, büyük.

Müntehî: Nihayet bulan, sona eren, biten.

Mürâ'âat: Riayet, saygı göstermek.
Mürebbi: Terbiyeci, terbiye eden, yetiştiren, ders veren.
Müstağfir: İstiğfar eden.
Müstağni: İstiğna eden, ihtiyacı olmayan, tok gözlü, ihtiyaç duymayan.
Müstaîd: İstidatlı, kabiliyetli.
Müsterşid: İrşad edilmek isteyen.
Mütâbaat: İttiba etme, tabi olma, uyma.
Müte'assıb: Taassub eden, taraftarlık eden.
Mütebeddil: Değişken olan, değişebilen.
Mütedâir: Ait, için, dolayı, üzerine, ... ile ilgili.
Mütehammil: Tahammül eden, katlanıp sabır ile kabul eden. Dayanabilen, kaldırabilen.
Mütekellifât: Zor ve sıkıntılı olanlar.
Mütemennî: Temenni eden.
Müteselsil: Zincirleme giden, peş peşe.
Müteveccih: Teveccüh eden, bir tarafa dönen, yönelen.
Müteyakkîn: Kesin bilinen.
Müzeyyen: Tezyin edilmiş, süslenmiş, süslü.

N

Nâdânîş: Bilgisiz.
Naf'î: Faydalı.
Nâib: Vekil, birinin yerine geçen.
Nasâyih: Nasihatler.
Necât: Kurtulma, kurtuluş.
Nedâmet: Pişmanlık.
Nev: Yeni, taze, körpe.
Nevâhi: Nehiyler, nehy edilen şeyler.
Nevm: Uyku.
Nücûm: Necmler, yıldızlar.

P

Pezîr: Kabul eden, kabul edebilir, bulan kazanan.

R

Râğıb: Rağbet eden, isteyen, imrenen.
Recâ: Ümit, niyaz, temenni.
Recul: Erkek.

Refik: Refakat eden, arkadaş.
Rehâ: Kurtulma, kurtuluş.
Rehâ'i: Varlık veya zengin olma. Bolluk, rahatlık, refah.
Rehnumâ: Yol gösterici.
Renc: Zahmet, eziyet, sıkıntı.
Rençber: Çiftçi.
Rihlet: Göç etme, göç.
Riyâzat: Nefsi terbiye maksadıyla az gıda ile geçinmek, nefsin hevesattan men' ile faydalı fikir ve işle meşgul olmak.

S

Sahr: Kaya, büyük taş.
Sâil: Sual eden, soran, isteyen, dilenen dua eden.
Sâir: Diğer.
Sâir: Ateş, alevli ateş.
Sâlah: Düzleme, iyileşme, iyilik, rahatlık, barış.
Sarf: Harcama, tüketme. Dil bilgisi, yapı bilgisi.
Say': Çalışma, gayret.
Sehâvet: Cömertlik, el açıklığı.
Semir: Geceleyin kendisi ile sohbet edilen arkadaş.
Senâkar: Öven. Medheden.
Seylâb: Sel, sel suyu.
Sezâ: Layık.
Sîret: Bir kimsenin içi, hali, hareketi, ahlakı.
Sui karîn: Yakının kötülüğü, yakın arkadaş kötülüğü.

Ş

Şâhsâr: Dallık, ağaçlık, koruluk.
Şarî': Din ve kanun vazeden, şariat getiren.
Şath: Kendinden geçen bir kimsenin yerli yersiz konuşması. Ciddi bir duygu veya düşünceyi mizahi bir dille anlatan şiir.
Şeb: Gece.
Şebâh: Cisim, heykel, kesif cisimden yapılmış suret; şahıs.
Şübehât: Şüpheler, kuşkular.
Şeydâ: Aşk çılgını, çok tutkun, aşık.

Şi'b: Dar yol, keçi yolu.
Şimşir-i Hindî: Hint kılıcı.
Şürû': Başlama.

T

Tabl: Davul.
Ta'zîm: Saygı gösterme, ululama.
Taâm: Yemek.
Taharrî: Arama, araştırma, araştırılma.
Tâhîr: Temiz.
Tahkîk: Gerçekleştirme, gerçeğini, hakikatini araştırma.
Tahrîr: Yazma.
Tâib: Tövbe eden.
Talâkat: Düzgün söz söyleme.
Tâmât: Manasız ve uygunsuz söz.
Tasannufât: Zorla yapılan sınıflandırma veya te'lif.
Tasni: Yapma, uydurma, yakıştırma.
Tayyîb: Güzel, iyi, hoş, faziletli, temiz.
Te'cil: Erteleme.
Tebâûd: Uzaklaşma.
Teemmül: Etraflıca düşünme.
Teenni: Yavaş hareket etme, yavaşlık, dikkatle acele etmeden davranma.
Tehi: Boş, boşuna.
Tehzîb: Islah etme, düzeltme, temizleme.
Tekeffül: Zorlama, yapmacık, özentî.
Telâfi-i mâfât: Elden kaçan şeyi karşılama, kaybedilen şeyi telafi etme.
Teşvir: İçinde bulunma. İçine alma, içine alıp gizleme.
Tevekkül: Allah'a güvenip dayanma.
Tûl-i emel: Uzun zamanda gerçekleşebilecek arzu.
Tulû': Doğma, doğuş.
Tumânînet: İtminan, sükun bulma, tatmin.
Türrehât: Saçma sapan sözler.

U

Ubûdiyet: Kulluk.
Ümerâ: Emirler, beyler, devleti yönetenler.

V

Vakâr: Ağırbaşlılık.
Vâlih: - şaşakalmış, hayret etmiş, hayran.
Vasâyâ: Vasiyetler, tavsiyeler.
Vâzih: Açık, aşikar.
Vezn: Tartma.

Y

Yevm: Gün.

Z

Zebân: Lisan, dil.
Zemime: Kötülenen, beğenilmeyen, kötü.
Zeyrek: Anlayışlı, uyanık, zeki.